
Politika erlijio bihurtuta

Marxismo-leninismoa eta Faxismoa

L U I S B A N D R E S

*d*akigunez aspaldidanik gizakia erlijioaren bitartez bere aurrean zeuzkan galdera sakon batzuei erantzuna ematen saiatu da. Bestalde erlijio guztiek, beren lanetan arazoimenaren gainetik, sinesmenaren, sentimenduen esparruan murgilduz, beren teknika eta sistema bereziak garatu dituzte.

Aldiz, politika, Frantziar Iraultzatik gutxienez eta berari dagozkion arazoak gainditzeko, zerbait razional bezala plazaratu da. Halaz ere, bukatu berria den XX. mendean bi sistema politiko indarrean ezagutu dira, marxismo-leninismoa eta faxismoa, non beren helburuak aurrera ateratzeko erlijio (edo hobeto esanda sasierlijio) bihurtzen saiatu baitira. Lerro hauen bitartez, adin batekoentzat oso bertatik ezagutu duguna eta gazteagoentzat, agian, zerbait antzina-koa bezala dena, baina XX. mendea hain sakonki markatu zuena, hasi berria den XXI. mende honetan gogoratzea, ezagutzea eta aztertzea egokia iruditu zait.

*M*arxismo-leninismoa

Sasierlijioetan lehenengoa, sozialismo marxista-leninista orduko Sobiet Batasunean eta Alderdi Komunistan gauzatu zen batez ere. Berez, pentsaera marxistak alde

-
- **Luis Bandres** EHUko Ingeniaritza elektrikoa Saileko katedraduna da, eta Gipuzkoako Foru Aldundiko Kultura Saileko diputatu ohia.

aurretik mendearen hiru laurden hartu zituen eta sozialismoak gehiago. Baina Errusiako Iraultzaren efektu hordigarrien bitartez, doktrina kredo bihurtu zen eta Mendebaldean zenbait intelektuali eta idealistari behar zuten ametsa eskaini zitzaion.

Doktrina marxista-leninistak ofizialki erlijio guztiak gaitzesten zituen. Hala eta guztiz ere, marxismo-leninismoaren eta erlijio eratuaren arteko itxura eta funtzionamendu kidetasunak hor daude. Kidetasun horiek argi eta garbi izan dira. Baina agian hain garbi ez dagoena honakoa da: sobietar doktrina zenbateraino saiatu zen, ondo kalkulaturik, noski, ez erlijioaren itxura eta funtzionamendua bereganatzen bakarrik, bera erlijio bihurtzen ere bai baizik. Leninek, manipulatzailerik oso sutu eta maltzurra zenez, psikearen beharrak ongi ezagutzen zituen, eta bere sistema gizakiaren eragin erlijiosora egokitze beharraz konturatu zen.

Alde horretatik, beste askok bezala, Leninen pentsaraz Marxi baino Bakunini zor handiagoa diola esan daiteke. Leninek berak bere oharretan onartzen duenez, bere alderdi iraultzailearen eraketa, erreklutatze era, jarraitzaileen leialtasuna behartzeko teknika eta zirrara mesianikoa Bakuninengandik zuzen-zuzenean etorritakoak dira. Baina Bakuninentzat iraultza fenomeno politiko eta soziala baino gehiago zen: zerbait kosmikoa, nolabait erlijiosoa. Bakuninek, hogeit hamar urte baino gehiago framazoneriaren egituraren bere ahaleginari esker aurrera egin ondoren, bere ideia sozial eta politikoen esparru filosofiko-metafisikoa barneratuta zeukan. Nahiz eta Leninek inoiz esplizituki horrelako alde metafisikoa onartu ez, ezbairik gabe bere erabilgarritasuna oso ongi ezagutzen zuen. Horregatik bere eskuetan boltxebismoa alderdi edo mugimendu politikoa baino askoz gehiago izan zedin saiatu zen, hots, erlijio sekular bilakatu eta zentzuaren barneko beharrari kasu egiten saiatu zen. Helburu horri heltzeko, sinesmen erlijiosoren lanabesak hartu zituen.

Stalinekin, zinismo handiagoz, lanabes hauek guztiak bereganatu zituen. Stalin Tbilisiko apaizgaitegi teologikoko ikasle izandakoa zen eta, horrez gain, garai batean XX.

mendeko guru, azti edo maisu espiritual handienetako baten (G.I. Gurdjief-en) familian bizi izan zen. Iturri horretatik Stalin zirrara erlijiosoaren eraginaz jabetu zen, bai eta nola bizkortu eta manipula zitekeen ere. Beraz, ez gaitu gehiegi harritu behar dudarik gabe erritu erlijioso diren teknikak nola erabiltzen zituen ikustekak. Ondoko testu liturjikoak, bere erresponentsu-tankerako erantzunekin, ez da erritu erlijiosoaren parodia, askoz gehiago baizik, hots, berezko erritu erlijiosoa.

Lenin burkidea gugandik joan zenean Alderdiko partaideen bokazio handia argi eta garbi mantentzea agindu zigun.

Zure agindua ohorez beteko dugula zin dagigu, Lenin burkidea!

Lenin burkidea guregandik joan zenean Alderdiaren batasuna gordetzea agindu zigun.

Zure agindua ohorez beteko dugula zin dagigu, Lenin burkidea!

Lenin burkidea guregandik joan zenean Proletalgoaren diktadura gordetzea eta areagotzea agindu zigun.

Zure agindua ohorez beteko dugula zin dagigu, Lenin burkidea! (Payne, R., *The Life and Death of Lenin*, New York, Simon & Schuster, 1964, 609-610 or.)

Stalin Leninen heriotzari sistematikoki kutsu edo alde erlijioso handiena ateratzen saiatu zen. Horren arabera, Leninen gorpua Sindikatuen Etxeko Zutabe Aretoan erakusgai jarri zuen lau egunetan. Bitartean milaka eta milaka lagun errenkadan zeuden zain, zero azpiko tenperatura hotzak jasaten, zerraldoaren aurretik pasatu ahal izateko. Agintari boltxebike asko zeharo harrituta gelditu ziren disimulu gabeko emozio edo zirrara erlijioso haren aurrean.

Sobieten Bigarren Batzarrean Lenin ia Jainkoaren mailaraino igotzea erabaki zen. Horregatik, honako erabakiak hartu ziren: haren heriotzaren urtemuga lutu nazionaleko eguna izatea; Sobiet Batasuneko maila bateko hiri guztietan Leninen estatua altxatzea; bere gorpua, baltsamatu ondoren, antzinako Asiria edo Babiloniako piramide mailakatuaren antzeko eraikin berezian Plaza Gorrian jendeak ikus zezan ipintzea... Hau guztia bere burua ate-

otzat, erabat razionalistatzat, guztiz sekulartzat daukan sisteman aurkitzea ez da erraz ulertzen; are gutxiago baldin eta sistema hori erlijio-era guztien kontra eta «pertsonalitatea gurtzearen» aurka dagoela aitortzen badu.

1930eko hamarkadan batez ere, Alderdi Komunistako partaide izatea mistikarekin zegoen lotuta, mistika sasierlijioso edo erlijioaren ordezkorekin. Alderdira sartzeko bidea, mazoneriara sartzekoa bezala, errituz beterik zegoen. Haurrekin, batik bat, barneko bultzada erlijiosoa pizten saiatzen zen, gero sistematikoki alderdiaren interesetarako bideratzeko. Horregatik, haurrentzat, bederatzi urterekin «aitzindari»-taldera sartzea berebiziko gertaera zen, igarotze-erritua, argi eta garbia; lehen Jaunartzea erantzekoa, esaterako. Haurrari itxura liturgikoko zenbait boto eta promesa atera ondoren, «aitzindari» berriari, talisman sakratu gisa, zapi gorria ematen zitzaion eta oihal-puska hura bere ondasun preziatuena zela esaten zitzaion. Gorde eta ondratzea agintzen zitzaion eta berak, ez beste inork, ukitu behar zuen. Zapi gorri horretan iraultzaileen odola «gorpuzten» zela esaten zitzaion, hau da, zapi gorri horrek kristautasunean gurutzeak duen eginkizunaren antzekoa betetzen zuen, hots, alderdi erabat erlijiosoa zuen.

Sobiet Batasunean nahiz beste parteetan, bere posizioa indartzeko eta areagotzeko, Alderdi Komunistak 1930eko hamarkadan doktrina marxista-leninista erlijio-mailara eramane zuen. Eta nahiz eta hitzez erlijioa ezeztatuta zegoela esan, benetan egin zena honakoa izan zen: erlijio baten ordezkari beste bat jarri nahi izatea. Baina edozein erlijio adimen hutsari baino zerbait gehiagori heldu behar dio, eta zerbait horretatik nolabaiteko erantzuna jaso behar du. Hau da, buruaz gain bihotza irabazi behar du; bame-barneko emozio-beharrei aurre egin eta, bide batez, nolabaiteko sentimendu humanistiko eta logikoa izan. Gizakiaren alde irrazionala kontuan hartu behar du eta giza dimentsioari dagozkion galdera sakonei erantzuna eman: maitasun-nahiari, heriotzarekiko beldurrari edo bakardadearen aurreko larritasunari, esaterako.

Erljioaren eta ideologia eta filosofiaren artean sakoneko desberdintasuna dago. Nahiz bere xedea edo helbu-

rua izan, doktrina marxista-leninista inoiz ez da ideologia besterik izan. Bere abstrakzioarengatik, bere emozio-antuztasunarengatik, gizakiaren barneko premiei erantzuten ez du asmatu, premia horien balioa ez du onartu eta premiak berak ere ez ditu ulertu. Alde horretatik begiratuta, marxismo-leninismoa psikologikoki oso inozoa izan da. Era sinpleaz honakoa jakintzat ematen zuen: gizakiaren barneko beharrik asetzeko tripa betetzearekin eta logikaz egindako kredoarekin aski zela. Beraz, ogia eskaini zuen eta, horrekin batera, ekoizpen, balio ekonomiko eta ogi horren banaketari buruzko teoria. Bestalde, Historia (honela letra larritz idatzita) lege absolutu gisa ere eskaini zuen.

Baina berriro ere antzinako esaldia berriz gogoratu behar da: «gizakiak bizi izateko ez du aski ogia», ez eta ogiari buruzko teoria ere. Horregatik, laneko alienazio, lanaren eta kapitalaren arteko erlazio, dialektika, klase-borroka edo aberastasunaren banaketa edo antzeko kontzeptuek ez dute inongo bihotz-erantzunik sortarazten. Gizakiak dauzkan beste «gose»-era batzuei, nahi bada ez hain ongi definitutakoei, baina bene-benetakoak direnei (hala nola, kosmosean bere kokapena ulertzeari, bere «arima-lasaitasunerako» gogoari, bere jaiotzaren eta heriotzaren zergatiari, esaterako), materialismoak, oro har, eta marxismoak, bereziki, ez zien erantzunik ematen. Beraz, zailtasun guztien gainetik erlijioek, Sobiet Batasunean nahiz gainerako herri komunistetan (Polonian, Txekoslovakian...), tinko jarraitu zuten, esandako barneko hutsune hori nola edo hala betetzeko.

*F*axismoa

1930eko hamarkadan plazaratutako beste sasierlijio bat mugimendu totalitarioen multzoa, gaur egun faxismo deitzen dieguna, izan zen. Italian faxismoaren jatorrizko bertsioa, Mussolinik aldarrikatzen zuena, ez zen erlijioaren mailaraino iritsi; ideologia baino ez zen izan. Erlijioaren ohizko eginkizuna Eliza Katolikoari utzi zitzaion eta, ondorio bezala, Italiako faxismoa, beste zenbait lekutan

gertatutakoarekin alderatuz, fenomeno nahiko hutsa baino ez zen izan.

Espainian Francok ezarri zuen faxismoaren erak Eliza Katolikoarekin barmetik bat egiteko ahalegin sakinak egin zituen eta uztarketa horren ondorioz jainkotiar agintearen itxura bereganatu zuen. Beraz, bere italiar balio-kideak baino indar eta dinamismo askoz handiagoa lortu zuen, eta, bide batez, fanatismo erlijiosoak bakarrik eman dezakeen ankerkeria ere bai. Alderdi askotatik eta denbora pasatu ondoren, Mussolini ia irrigamia bada ere, Franco Espainian ezarritako zapalketarekin askoz makurragoa da.

Baina sasierlijio bihurtutako eskuineko totalitarismoaren adibide gorenalemanian nazia da. Italiar faxismoa ez bezala, nazismoa ez zen filosofia edo ideologia hutsa.

Faxismoaren espainiar era ez bezala, nazismoa ez zen kredo erlijiosoren batekin uztartu. Aldiz, era nahiko sistematikoa, ezarritako erlijioen interesak eta balioak ordezkatzuz edo bereganatuz, berak erlijio berri bihurtu nahi izan zuen.

Bigarren Mundu Gerraren bukaeratik urte-mordaba iragan bada ere, Adolf Hitler, Alderdi Nazia eta Hirugarren Reich-aren fenomeno adierazteko ikerketak eta hipotesiak ugari izan dira. Baina misterioak hor daude eta galderek tinko jarraitzen dute: nola gerta daiteke herri zibilizatu eta ikasia, munduari Goethe, Kant, Hegel, Beethoven edo Bach eman dizkion herria, deabruzko sarraski odoltsu, anker, zital eta doilor hartan erortzea? Adituek galdera honi erantzuna eman ahal izateko hainbat bide jorratu dituzte. Nazismoa adierazi nahiz, gizarte, kultura, politika edo ekonomiaren alderdiko fenomeno gisa tratatu da. Nazismoaren izatearen errua Versaillesko Hitzarmenari, depresioari, inflazio ikaragarriari, nazio alemanaren parte baten buru-maitasuna galtzeari, komunismoaren suspertzeari, klase ertainak amiltzeari edo beste faktore askori leporatu zaie.

Benetan aipatutako faktore horiek guztiak eta beste askok prozesu horretan oso garrantzi handia izan zutela ez dago ukatzerik. Gainera, faktore horiek guztiak erlazionaturik zeuden. Baina nazismoaren susperraldi ikaragarria ulertzeko, Alemaniako herriaren zirrara «erlijiosoa» in-

dartzeko nahita eraman zuen bidea ulertu behar da. Lortutako erantzuna aldi berean zerebrala eta emoziozkoa izan zen, eta erantzun horrek garunak eta bihotzak, era berezi eta maltzurrian, elkartzen zituen. Benetako erlijio bihurtu zen, eta erlijio bezala, Alemania Lehen Mundu Gerra galtzearen purgatoriotik atera zuen. Eta Italian nahiz Espainian indarrean zeuden antzeko mugimendu totalitarioek baino dinamismo, fanatismo, kemen eta deabruzko indar askoz handiagoa lortu zuen. Antzinako Erromako garaiaz gero, Hirugarren Reicha Mendebaldeko historian oinarri erlijioso eta oinarri magikotan (eta ez oinarri politiko, ekonomiko edo sozialetan) eraikitako estatua zela esan daiteke. Eta politikari bat baino gehiago, demagogoa baino gehiago (haien buruzagia, liderra), aztia zela kontsideratu behar da.

Hirugarren Reicharen susperraldia ez zen berez eta besterik gabe etorri, ez eta gizon bakar baten karismari esker ere. Aldiz, oso ongi eta zehazki gertatu ondoren etorri zen. Herri alemana ondo ezagututa, bai eta psikologia ere, Alderdi Naziak alemanen zirrara erlijiosoa zirikatzea eta manipulatzeko erabaki zuen. Alemania naziak filosofia eta ideologia eskaintzeaz gain, kosmologia ere eskaintzen zuen. Adimenarekin batera bihotza, nerbio-sistema eta inkontzientea ukitzen zituen. Helburu horrekin, erlijioaren antzinako teknika asko erabiltzen zuen: zeremonial korapilatsua, kantuak, errepikapen-erritmoak, argia, iluntasuna... zoritxarreko entzute handiko Nurenbergeko bilkura haiek ez ziren gaur egungo mitin politikoak bezala, antzinako Greziako jaialdi erlijiosoen antzeko oso ongi antzez-tutako ekitaldiak baizik.

Dena zegoen neurtuta: uniformeek koloreak, banderak, ikusleen kokapena, gaueko emanaldia, argi-fokuak, islagailuak, sinkronizazioa, hitz batez, dena. Garai hartako zinema-erreportajeetan jendea zoratuta ikusten da, kantuz eta kantuz, «Sieg Heil!» behin eta berriz errepikatuz ia estasi-egoeraraino helduta, jainkoa bezalako Führer-aren aurrean.

Bertaratutakoen aurpegietan zorion ero txundidura ganoragabea, lilura dohatsua, agertzen zen, zenbait eliza

supergarbitako bilkuretan parte hartzen dutenen pertsonen aurpegietan agertzen den bezala. Ez zen erretorika konbentzigarriaren zerbait. Berez Hitlerren erretorikak ez zeukan konbentzigarritasunik. Gehienetan heldutasun gabekoa, errepikakorra, hau da, mami gabekoa, da. Baina esateko erak daukan energia, erritmoa, guztik hipnotikoa da, danborraren kolpeak bezalakoa. Horrek guztiak, denok batera egotearen emozioarekin, toki itxian milaka lagun estututa elkaturik egotearen presioarekin, gehi zere monialak, masa-histeriako egoera sortarazten du, berez izaera erlijiosokoa den debozioa. Hitlerren bilkura haietan agertzen zena, psikologoek egoera mistikoan aurkitzen duten «kontzientziaren aldakuntzako» egoera zen. Hitler bera Mesias beltz bihurtzen da.

Garai hartako aleman askok Hitlerren eginkizun haien alde sasierlijiosoa argi eta garbi ikusten zuten eta horietako askok gustura hartu zuten. Hanburgoko alkateak, adibidez, behin honakoa esan zuen: «Ez dugu apaizen beharrik. Jainkoarekin zuzenean komunikatzeko Adolf Hitler daukagu» (Langer, W.C., *The Mind of Adolf Hitler*, New York, Basic Books, 1972, 55-56 or.).

Edo 1937an kristau alemanen bilkura batean erabaki zena: «Hitlerren hitza Jainkoaren legea da, hura garatzen duten agindu eta legeek jainko-eginpidea daukate» (Ibid, 56. or.).

Bigarren Mundu Gerraren osteko Mendebaldeko kulturaren nazional-sozialismoa muturreko edozein alderdi politiko bezala kontsideratzeko joera izan da, edo, nahi bada, Hirugarren Reicha errotalde txiki batek gidatutako estatu bezala. Beharbada eroak izango ziren, baina horrek ez dio axolarik. Hemen garrantzizkoena honakoa da: ia herri osoa erotu egin zutela, hau da, beren eromena herriari kutsatu ziotela, eta hori posible izan zen gizakiak bere baitan razionala ez den beste alde bat eduki badaukalako.¶